

Żelazny rumuński faszyzm

4 kwietnia 2013

10 lutego 1938 r. rumuński Król Karol II proklamował dyktaturę. Zdelegalizowana została m.in. trzecia partia parlamentu w Bukareszcie – „Wszystko dla ojczyzny”, znana także jako „Żelazna Gwardia”. Był to najpotężniejszy ruch faszystowski w całej Europie Środkowej...

Rumunia zakończyła I wojnę światową w obozie zwycięzców. Po traktatach w Trianon, Saint-Germain oraz w Paryżu wydatnie powiększyła się terytorialnie, przyłączając do obszaru tzw. „starego królestwa” (kraj w granicach z 1914 r.) Transylwanię, Besarabię oraz Bukowinę. Efekty spektakularnego sukcesu przyniosły jednak szereg problemów do rozwiązania. Podobnie jak w Polsce koniecznością była unifikacja prawa czy zaplanowanie strategii rozwoju gospodarczego, ale także budowa wspólnej tożsamości wszystkich mieszkańców kraju. Było to zadanie szczególnie trudne, ponieważ mniejszości narodowe w Rumunii liczyły sobie około 30% całkowitej liczby ludności; w obu krajach także istniała licząca się mniejszość żydowska.

RUCH STUDENCKI

Tuż po wojnie, w 1919 r., rumuńskie uniwersytety stały się areną gwałtownych rozruchów antysemickich. Ich przyczyną była uprzywilejowana, nietypowa pozycja mniejszości narodowych w Rumunii, kraj ten został bowiem, tak samo jak Polska zmuszony do podpisania Traktatu Mniejszościowego. Wielu Rumunów sądziło ówczas, że jest to wstęp do dominacji politycznej Żydów w życiu politycznym kraju. Wśród przywódców studenckiej rebelii znaleźli się student prawa na uniwersytecie w Jassach, Corneliu Zelea Codreanu oraz Ion Moța, student prawa na uniwersytecie w Klużu.

Gdy protesty na rumuńskich uczelniach zaczęły wygasać w 1923 r., Moța i Codreanu postanowili temu przeciwdziałać.

Zdecydowali się wówczas dokonać zamachu terrorystycznego na tych, których uważali za zdrajców Rumunii. Choć ostatecznie zamach nie doszedł do skutku, to spiskowcy znaleźli się w więzieniu ulokowanym w bukareszteńskim klasztorze Văcărești. Znaczące poparcie społeczne jakie zdobyli sobie obaj radykałowie przyczyniło się jednak do tego, że obaj zostali rychło wypuszczeni. Wspólne przeżycie więzienia stało się momentem symbolicznym. Grupa rumuńskich studentów nazwanych od miejsca uwięzienia Văcăreștani stała się zalążkiem przyszłego ruchu faszystowskiego.

Więzienny epizod w życiorysie może stać się bardzo pożądanym elementem biografii, szczególnie gdy chce się walczyć o władzę. Można bowiem nie tylko zbliżyć się z towarzyszami walki, ale także propagandowo wykorzystać własną „niezłomną ideowość”. W kilka lat po opuszczeniu więzienia w Văcărești, niekwestionowany lider studentów Corneliu Codreanu stwierdził w artykule prasowym, że to mistyczna atmosfera klasztoru natchnęła jego oraz towarzyszy, aby stworzyć armię młodzińców wychowanych w miłości do ojczyzny. Było to wstęp do stworzenia masowego radykalnego ruchu politycznego.

RADYKALIZM

Krótko po odzyskaniu wolności, Codreanu wraz ze swoimi zwolennikami wstąpił do Narodowo-Chrześcijańskiej Ligi Obrony (rum. Liga Apărării Național Creștine), partii zorganizowanej i kierowanej przez profesora uniwersytetu w Jassach, Alexandru C. Cuze. Jednak metody działania kierownictwa partii szybko go zniechęciły. Już w 1927 r. opuścił ją, uznając, że tradycyjna aktywność polityczna jest zupełnie nieskuteczna w drodze po władzę. W Europie Środkowej było zresztą więcej osób które myślały podobnie. Tradycyjną, liberalną prawicę oceniano jako zbyt silnie osadzoną w ówczesnej rzeczywistości i przez to niezdolną do energicznych działań. Miała ona w powszechnej opinii uciekać od przeprowadzania zmian radykalnych, ponieważ mogły one potencjalnie zachwiać jej ugruntowaną pozycją polityczną.

Tymczasem Codreanu pragnął zmian radykalnych, rewolucyjnych. Wywodził się on ze środowiska studenckiego, najbardziej aktywnego i mobilnego w każdym społeczeństwie, szczególnie zaś w społeczeństwach zacofanych. To właśnie jemu, jako człowiekowi wykształconemu, najłatwiej było dostrzec jak wielki dystans dzieli rzeczywistość od wymarzonej przyszłości. Jednocześnie rosnące ambicje materialne i potrzeby samorealizacji, które nie znajdowały możliwości spełnienia w rzeczywistości międzywojennej rodziły wielką frustrację. Gdy połączyć to z konserwatywnym wychowaniem jakie otrzymali studenci, jasne wydaje się, dlaczego ich zainteresowania skierowały się w stronę faszyzmu. Zdawał się on być wspaniałym przykładem rozwiązania gnębiących ich problemów.

Rola młodzieży doskonale wpisuje w witalistyczną filozofię, będącą inspiracją dla faszyzmu. Rozumiano go jako kompleksowy pomysł modernizacyjny. Stanowił on receptę na problemy ekonomiczne i społeczne, oferując dynamiczny rozwój gospodarki i miejsca pracy. Był obietnicą skoku cywilizacyjnego opartego na konserwatywnych wartościach moralnych. W przypadku Rumunii kluczowe znaczenia miała religia prawosławna, tradycja kulturowa, nacjonalizm oraz silny antykomunizm. Charakterystyczne jest jednak, że młodzi radykalni prawicowcy nie doczekali się oficjalnego poparcia ze strony Kościoła. Nacjonalistyczna rewolucja była swoistym kotem w worku, Kościół musiał się jej obawiać. Nie zmieniało tego nawet deklarowane i manifestowane silne mistyczne przywiązanie młodzieży do religii. Brak poparcia hierarchów nie wykluczał jednak licznych objawów sympatii ze strony duchowieństwa. Kapłani z mniejszych, prowincjonalnych parafii mogli ją bez skrępowania manifestować.

PROGRAM

Kiedy Codreanu w roku 1927 założył Legion Michała Archanioła (rum. Legiunea Arhanghelului Mihail)¹, stwierdził, że ten nie będzie miał programu, ponieważ „kraj umiera z powodu braku odpowiednich ludzi, a nie z powodu braku programów”. Kiedy

indziej stwierdził on iż „każdy Legionista winien być przekonany, że Legion ma szczegółowy program, który będzie ujawniony w stosownym momencie”. Sprawiało to wrażenie, że mamy do czynienia z ugrupowaniem nietypowym, bo niepolitycznym, w pewnym sensie asystemowym. Z drugiej jednak strony, nie obyło się bez ogłoszenia podstawowych zasad, do których miały należeć: „wiara w Boga, wiara w naszą misję, miłość do siebie nawzajem oraz pieśni, jako manifestacja naszego stanu ducha (sic!)”.

Podstawowym celem ruchu było dostąpienie zmartwychwstania przez jego członków. Rumuni zostali określani jako naród wybrany, a Legioniści stanowili wśród nich swoistą „arystokrację ducha”. Chociaż zasady przedstawiane przez Codreanu dalekie były od precyzji i intelektualnej głębi, to bardzo silnie akcentowana była w programie religijność ruchu, który pozbawiony tego aspektu nie mógłby w ogóle istnieć. W ideologii ruchu Legionowego doszło do syntezy polityki i religii w sposób zupełnie bezprecedensowy. Jednocześnie pierwiastek religijny, którego w ideologii Żelaznej Gwardii było tak wiele, zwalniał jej przywódcę od konieczności precyzowania swoich celów politycznych. Stwarzał on wrażenie, że wszystkie problemy zostaną rozwiązane, bo przecież dysponujący półboską mocą Căpitanul (Codreanu) musiał wiedzieć o wszystkich największych bolączkach narodu.

Mistyczny charakter zasad panujących w Żelaznej Gwardii widoczny jest także w tak fundamentalnej dla każdego totalitaryzmu koncepcji tworzenia „nowego człowieka”. Codreanu w podręczniku przeznaczonym dla członków ruchu stwierdzał, że miała się ona urzeczywistnić poprzez wewnętrzne odrodzenie, a nawet poprzez wewnętrzną rewolucję człowieka. Natomiast Mircea Eliade, ówczesnie jeden z teoretyków ruchu, uzupełnia ten obraz: „Nowy człowiek? (...) Młody człowiek, nie spętany niczym, bez strachu i bez skazy, z oczami zwróconymi ku przyszłości.” Wizja wewnętrznego odrodzenia także tutaj ma wymiar religijny i związana jest z dążeniem do Boga. Szczególnie istotną cechą

„nowego człowieka” miała być skłonność do poświęceń. Ion Moța pisał, że „najskuteczniejszym środkiem walki są nie czołgi i karabiny, ale nasze własne ciało i krew”.

BRUTALNA SIŁA

Codreanu stwierdzał, że jednym z podstawowych celów przyświecających Legionistom było stać się fanatycznym elementem narodowego ruchu mającego na celu rozwiązanie kwestii żydowskiej. Legioniści byli bardzo aktywni we wszelkich przejawach działalności antysemickiej, np. Ion Moța dokonał pierwszego przekładu niesławnych „Protokołów Mędrców Syjonu” na język rumuński. Stopniowo zresztą radykalny antysemityzm zaostrzył się w Rumunii w początku lat 30., kiedy kraj ten dotknęły skutki światowego kryzysu gospodarczego. W ówczesnej rzeczywistości hasła antyżydowskie stały się wszechobecne. Na rumuńskiej scenie politycznej Żelazna Gwardia nie tylko nie miała monopolu na antysemityzm, ale musiała uprawiać go w sposób szczególnie brutalny, aby wyróżnić się na tle innych ugrupowań. Brutalny język nie był jednak najważniejszy w działalności ruchu kierowanego przez Codreanu. Dowodem na to mogą być liczne polityczne mordy, których Legioniści dopuścili się m.in. na premierach: Ionie Duce w grudniu 1933 r. czy Armandzie Călinescu we wrześniu 1939 r. Nie wahali się również przed dokonaniem zamachu stanu w styczniu 1941 r.

CAPITANUL

Każda z europejskich odmian faszyzmu akcentuje zasadę wodzowską, która każe uważać wolę przywódcy za bezwzględny nakaz i najwyższe prawo. Historyk rumuńskiego faszyzmu napisał, że „nie można zrozumieć Żelaznej Gwardii bez dogłębnego zrozumienia Codreanu”. Rzeczywiście, predyspozycje i osobowość przywódcy odcisnęły niezatarte piętno na kształcie jaki przybrał ruch. Już w początkach swojej działalności politycznej Căpitanul zdobył liczne grono zwolenników i sympatyków. Grupa skupiona wokół niego, a przede wszystkim on

Sam, bardzo silnie identyfikowała się z przynależnością do świata rumuńskiej ludowości. Văcăreștani mówili o sobie, że są zawieszeni pomiędzy „starym światem” reprezentującym idylliczne wiejskie życie, a „nowym światem”, pozbawionym dawnych obyczajów i opanowanym przez nowoczesnych pogan. Udało się więc Codreanu, wykreować studencki ruch jako reprezentanta interesów ludu, zrozumiałego nie tylko dla ludzi młodych. Stawiał się w roli bojownika o słusze, ponadklasowe, należne ludowi prawa. Manifestowało się to nie tylko w populistycznych hasłach, opartych przede wszystkim na silnym ludowym antysemityzmie i antykomunizmie, ale także np. w stroju ludowym, w którym wszyscy Văcăreștani chętnie występowali publicznie i fotografowali się.

Głosząc hasła nawiązujące do tradycyjnego nacjonalizmu, Codreanu bez wątpienia tworzył nową jakość w rumuńskim życiu politycznym – odwoływał się do konserwatywnych poglądów części Rumunów, a jednocześnie tworzył ruch „nowego wzoru”, oparty przede wszystkim na radykalnie narodowej młodzieży. Codreanu pochodzący z prowincjonalnych, północnorumuńskich Jass był w roli trybuna ludowego autentyczny.

Populizm nie był jednak główną siłą Żelaznej Gwardii. Była nią iście magiczna charyzma Codreanu. Zgodnie z definicją Maxa Webera termin ten może być zastosowany w odniesieniu do osoby, którą z powodu jej osobowości można wyróżnić spośród zwykłych ludzi i uważa się ją za obdarzoną nadludzką, lub przynajmniej szczególną mocą lub cechami. Dlatego też władza charyzmatyczna wymaga silnego emocjonalnego związku pomiędzy sprawującym władzę a poddającym się jej. Władza charyzmatyczna opiera się przede wszystkim na przekonaniu, że władca charyzmatyczny dysponuje cechami, gwarantującymi, że jest „wybrańcem”, że jego cechy wynoszą go ponad ogół. Jednocześnie jednak charyzmatyczna legitymacja władzy jest też z samego założenia niestabilna, ponieważ brak sukcesów, oznaki niełaski ze strony losu (Boga) wystarczą, aby ją zakwestionować.

Mistyczna aura, którą wytworzył wokół siebie Codreanu

sprzyjała kreowaniu postaci charyzmatycznego lidera ruchu. Bardzo dbał on o szczegóły ubioru, o efekt jaki wywierała stylizacja na „wysłannika nieba na ziemi”. Sprzyjała temu także promowana przez niego silnie nasycona akcentami religijnymi ideologia ruchu, oraz manifestowana słowem i czynem religijna egzaltacja. W takiej sytuacji Codreanu pozostał niezagrożonym liderem ruchu aż do śmierci w 1938 r. Co więcej, po śmierci stał się on męczennikiem ruchu i jego prawdziwą ikoną.

Dlaczego więc Codreanu udało się ugruntować własną charyzmatyczną pozycję? Przede wszystkim dlatego, że odniósł namacalny sukces w formowaniu ruchu faszystowskiego. Ilustracją tego są wyniki wyborów parlamentarnych z 1937 r., w których ruch Codreanu występujący pod nazwą „Wszystko dla ojczyzny” (rum. Totul pentru Ţară) stał się trzecią siłą w bukaresztańskim parlamencie, zdobywając 16,5 % głosów, co równało się 60 mandatom.

Ugrupowaniu Codreanu nie było jednak dane dojść do władzy metodami parlamentarnymi. Jedynym rumuńskim rządem w dwudziestoleciu któremu przewodził przedstawiciel prawicy, był ostatni rząd demokratyczny z przełomu lat 1937 i 1938. Jego premierem był Octavian Goga, reprezentujący Partię Narodowo-Chrześcijańską (rum. Partidul Național Creștin). W literaturze można znaleźć opinie, że jedyną przyczyną dla której Karol II zdecydował się na powierzenie mu misji sprawowania rządu, było wywołanie gwałtownej reakcji antyfaszystowskiej.

* * *

Wprowadzenie dyktatury przez Karola II zdeorganizowało Żelazną Gwardię. W połowie kwietnia 1938 r. został aresztowany jej lider, któremu postawiono zarzuty fikcyjne szpiegostwa. Wraz z nim zaaresztowano tysiące Legionistów. Corneliu Codreanu został zamordowany z rozkazu królewskiego w konwoju do twierdzy Jilava 30 listopada 1938 r. Jego faszystowskie ugrupowanie sięgnęło po władzę niespełna dwa lata później. Ale

to już zupełnie inna historia...

Autor: Michał Przeperski

Źródło: Histmag.org

Licencja: [CC BY-SA 3.0](https://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/)

PRZYPIS

[1] Ruch faszystowski w Rumunii zmieniał w toku działalności nazwy. Stosowane nazwy to Legion Michała Archanioła, Żelazna Gwardia (rum. Garda de Fier), Wszystko dla ojczyzny (rum. Totul pentru Țară) lub po prostu ruch legionowy (rum. Mișcarea Legionară)

BIBLIOGRAFIA

1. Corneliu Zelea Codreanu, Cărticica șefului de cuib (1.02.2013)
2. Andrzej Dubicki, Ewolucja programowa rumuńskich partii politycznych o charakterze narodowym w latach 1910-1938 [w:] Stosunki polsko-rumuński w XX wieku, red. M. Patelski, M. Białokur, Toruń-Opole 2012
3. Radu Ioanid, The sword of the archangel. Fascist Ideology in Romania, New York 1990
4. Constantin Iordachi, Charisma, Religion and Ideology: Romania's Interwar Legion of the Archangel Michael [w:] Ideologies and National Identities. The case of Twentieth-Century Southeastern Europe, ed. J.R.Lampe, M.Mazower, Budapest-New York 2003
5. Ignacy Kleszczyński, Żelazna Gwardja działa. Rozmowa z wodzem Żelaznej Gwardji Cornelio Zelea Codreanu, „Prosto z mostu”, 1936, nr 21
6. Nicholas M. Nagy-Talavera, The Green Shirts and the Others. A History of Fascism in Hungary and Rumania, Stanford 1970